

Kultúravezérelt városfejlesztés és társadalmi részvétel: tapasztalatok a Margit-negyedből

Culture-led regeneration and participation: Experiences from the Margit Quarter

TUZA BENEDEK

TUZA Benedek: tudományos segédmunkatárs, HUN-REN CSFK Földrajztudományi Intézet; 1119 Budapest, Budaörsi út 45; tuza.benedek@csfk.org; PhD-hallgató, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék; 1117 Pázmány Péter sétány 1/C; tuza.benedek@tgf.elte.hu; <https://orcid.org/0009-0003-9185-6110>

KULCSSZAVAK: kulturális városfejlesztés; társadalmi részvétel; Margit-negyed; Budapest

ABSZTRAKT: Jelen tanulmány szembeállítja a hagyományos kultúravezérelt városfejlesztés és a társadalmi részvétel szakirodalmát, és a főváros II. kerületének Margit-negyed programján keresztül mutatja be ezek kölcsönhatásait. Az írás a program vizsgálatán keresztül igyekszik szintetizálni a felülről érkező, top-down városfejlesztői elképzeléseket és az alulról, bottom-up jelleggel szerveződő társadalmi szervezetek igényeit.

A kutatás arra kereste a választ, hogy a helyi közösségek bevonása miként járulhat hozzá a városrészek fenntartható fejlődéséhez és a helyi demokrácia minőségének javításához. A tanulmány részletes elemzést ad a program megvalósításáról, a létrehozáshoz vezető körülményekről, a Margit-negyed Döntéselőkészítő Testület (MNDTT) működéséről és a helyi kulturális, illetve civil csoportok tevékenységeiről. Amennyiben beváltja a hozzá fűzött ígéreteket, a program jó példát szolgált arra, hogyan lehet a helyi közösségekre alapozva újraéleszteni egy adott városrészt. A kutatás legfőbb módszere a 16 félig strukturált interjú készítése volt: ezek alapján elemeztem az önkormányzat, a civil szervezetek, a helyi vállalkozók és a tervezésbe bevont szakértők álláspontjait, rávilágítva a program helyi közösségekre gyakorolt hatásaira.

Az eredmények azt mutatják, hogy a Margit-negyed hamarosan revitalizálhatja a körutat és környékét, új funkciókat telepíthet be a területre és erősítheti a közösségi identitást. Ettől függetlenül a potenciális dzsentrifikációs folyamatok valós aggodalmat keltenek a helyiekben, és a program kezdeti szakaszában nehéz megbecsülni azok későbbi mértékét. A tanulmány rámutat arra, hogy a helyi önkormányzatok szerepének átformálása és a közösségek döntéshozásban való aktív részvétele kulcsfontosságú a fenntartható városfejlesztésben, valamint a dzsentrifikáció megfékezésében. A kutatás célja az volt, hogy a program bemutatásán, elemzésén keresztül gyarapítsa a részvételi tervezés hazai szakirodalmát és esettanulmányként szolgáljon a jövőbeli tervezési folyamatok számára.

Benedek TUZA: research assistant, Geographical Institute, HUN-REN Research Centre for Astronomy and Earth Sciences; Budaörsi út 45., H-1119 Budapest, Hungary; tuza.benedek@csfk.org; PhD student, Department of Social and Economic Geography, Faculty of Science, Eötvös Loránd University; Pázmány Péter sétány 1/C., H-1117 Budapest, Hungary; tuza.benedek@tgf.elte.hu; <https://orcid.org/0009-0003-9185-6110>

KEYWORDS: culture-led urban regeneration; participatory planning; Margit Quarter; Budapest

ABSTRACT: *This paper contrasts the literature on traditional culture-led urban development and participatory processes in urban planning, and illustrates their interactions through the Margaret Quarter programme in the 2nd District of the Hungarian capital city, Budapest. The paper seeks to synthesise the top-down urban development ideas and the bottom-up demands of civil society organisations and social movements through an in-depth analysis of the programme. A complex development strategy was launched in the district, where local government and communities are working closely together to revitalise the area. The research aims to explore how involving local communities can contribute to the sustainable development and resilience of our cities.*

Beginning with a critique of top-down cultural policies, the study focuses on the mechanisms of bottom-up urbanisms, and subsequently details the implementation and challenges of the Margit Quarter project. This initiative is unique in that it aims to revitalize the district on a modest budget, relying heavily on broad-based community involvement, city branding strategies and on emphasizing the importance of public spaces and local culture. The research is based on 16 semi-structured in-depth interviews with representatives from the local government, civil organizations, local businesses, and experts involved in the planning process.

The findings demonstrate that the Margit Quarter initiative can create new opportunities for local communities and can strengthen local identities. The initiative was built around three main pillars: shifting the area's profile, enhancing walkability and renovating the infrastructure, with a special focus on preserving cultural heritage. This can be achieved through strategies such as offering municipal properties at reduced rents to entities providing cultural and community functions, fostering an inclusive and dynamic urban environment.

In conclusion, the study highlights the importance of integrating cultural and community dimensions into urban development strategies to create more liveable and resilient cities. The findings can contribute to the growing body of literature on culture-led urban regeneration and provide valuable insights for policymakers and urban planners seeking to promote more inclusive and equitable urban environments. The Margit Quarter initiative illustrates that effective 21st-century urban development is small-scale, environmentally conscious, and deeply rooted in local needs, with active participation from local groups. This approach has the potential to increase trust in local governance, advance participatory democracy, and create more resilient urban districts, ultimately contributing to a more sustainable future.

Bevezetés

Városainkat számos dimenzió keresztül tudjuk vizsgálni. Tanulmányozhatjuk földrajzi jellemzőiket, társadalmi összetételüket, gazdasági mutatóikat; modellezhetjük közlekedésüket, térképre vihetjük infrastrukturális hálózatukat. Ahhoz, hogy kísérletet tegyünk egy város működésének megértésére, valamennyi dimenziót figyelembe kell vennünk a vizsgálatkor, ám a fejlesztéspolitikában manapság uralkodó neoliberais technokrata szemlélet véleményem szerint alulértékeli egy mégoly fontos dimenziót: a kultúra tereit. Véleményem szerint a kultúra az a szövet, amely összekapcsolja az előző dimenziókat és létrehozza egy település közösségét. A kultúra terei – a közterek és a közösségi terek – megtöltik a várost élettel, lehetővé teszik az egymás közötti párbeszédet és egyszersmind az egymással való találkozást a városlakók között. Márpedig a találkozás az egyik legfontosabb kulcstényezője a városi élet és a társadalmi kapcsolatok vizsgálatában: a francia filozófus, szociológus Henri Lefebvre szerint nem csupán véletlenszerű események, hanem a társadalmi interakciók szimbolikus terei. A találkozások

lehetőséget teremtenek arra, hogy az emberek közvetlen kapcsolatba lépjenek egymással; olyan pillanatok, amelyek magukban hordozzák a kreativitás adta új lehetőségeket (Lefebvre 1974).

E tanulmányban amellet érvelek, hogy a kulturális és közösségi dimenzió figyelembevétele elengedhetetlen napjaink városfejlesztésében. Mivel minden települést különböző struktúrák jellemeznek, bár alkalmazhatjuk a kortárs várostudományok széles körben (el)ismert szakpolitikai irányelveit, az egyre növekvő globális kihívásokra nem létezhet egyetlen általános megoldás. A jövő sikeres városait a helyi információkra, értékekre és közösségekre támaszkodva tudjuk rezilienssé és élhetőbbé, azaz sikeressé tenni. Ehhez elengedhetetlen a lokális közösségek valódi részvétele a tervezési és fejlesztési folyamatokban. Nem véletlen, hogy manapság itthon is fokozatosan teret nyernek a kisléptékű, minél szélesebb körű társadalmi bevonáson alapuló mechanizmusok. Az infokommunikációs technológiák fejlődése, valamint a szaktudás áramlásának felgyorsulása elősegítik a lakosság tájékoztatását és tudatosabb döntéshozatalát, továbbá erősítik a helyi közösségek önszerveződését. Ezáltal a városban élők nemcsak passzív megfigyelői, hanem aktív alakítói is lehetnek a városfejlesztésnek. Ezen gondolatok egy korábbiaktól eltérő szemléletet hivatottak meghonosítani, amely egyre inkább áthatja a kortárs városfejlesztési folyamatokat is. A korábbi klasszikus, felülről vezérelt, a fejlesztők magasabb hierarchikus pozícióját nem megkérdőjelező – mi több, sok esetben megerősítő – kulturális (Scott 1997; Evans 2003; Pratt 2008) és kreatív szakpolitikai megfontolások felől (Landry 2000; Florida 2002) a hangsúly egyre inkább a lakosságot és a fejlesztők egymás mellé rendelő (Bond, Thompson-Fawcett 2007; Bródy 2022), illetve a fejlesztők pozícióját megkérdőjelező (Thorpe 2007; Grant 2022) írások felé tolódik.

Jelen kutatásban kísérletet teszek arra, hogy az új típusú, széleskörű társadalmi bevonáson alapuló részvételi szakpolitikák szükségességét hangsúlyozzam, mindezt a hagyományos kultúravezérelt városfejlesztési elvek kritikájával kiegészítve. Empirikus tapasztalataim szerint a részvételiség eszméje egyensúlyt teremthet a felülről érkező (*top-down*) tervezői szemlélet és az alulról szerveződő (*bottom-up*) városi mozgalmak motivációi között. Hangsúlyozom, hogy a részvételi szakpolitikák jelentős része így is felülről vezérelt köntösben valósul meg a legtöbb országban, viszont szemléletébe van kódolva a helyi lakosság és közösségek érdekeinek figyelembevétele – ez teszi lehetővé, hogy bottom-up szempontból is hatékony eszköznek tekintsük. Megemlítendő továbbá, hogy a részvételi politikák sem kritikamentesek, és habár a tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé ezek részletes tárgyalását, említésüket fontosnak tartom. A szakirodalmi elemzés során először a hagyományos szakpolitikák kritikáit veszem górcső alá, majd ezután a társadalmi bevonás elméletét részletezem. Ezt követően egy fővárosi kerület városfejlesztési beavatkozásán, a Margit-negyed programon keresztül mutatom be a részvételi politikák előnyeit és hátrányait. A projekt egy önkormányzati háttérű fejlesztés a társadalmi bevonás eszközeivel kiegészítve, amely-

nek célja, hogy kulturális és közösségi funkciókkal töltsen meg a Margit körutat és környékét. A program a COVID-járvány éveit követően kezdett el kibontakozni, és ezidáig nem született róla tanulmány a hazai szakirodalomban; továbbá tudomásom szerint eddig magyar nyelven nem készült olyan munka, amely a top-down és a bottom-up városfejlesztési elveket egyszerre hivatott ismertetni, így a kutatás relevanciája kétségtelen. A fő kérdéseim a következők: hogyan integrálja a társadalmi részvételt a Margit-negyed programba az önkormányzat? Melyek a program fő célkitűzései? Hogyan értékeli a különböző szereplők a célokat? Milyen előnyökkel és hátrányokkal járhatnak a fejlesztések? Milyen tudással és tapasztalatokkal járul hozzá a program a jövőbeli fejlesztések tervezéséhez és megvalósításához?

A hagyományos kultúravezérelt szakpolitikák kritikája

A városok élhetőbbé és fenntarthatóbbá tételére való felhívás nem újkeletű: olyan elismert szerzők, mint Jane Jacobs (1961) és Henri Lefebvre (1974) már idejekorán beépítették ezeket a gondolatokat műveikbe, az 1960-as évektől kezdve pedig a kreativitás eszméje is fokozatosan megjelent a városfejlesztés irodalmában (Matovic, San Salvador Del Valle 2020). Az 1990-es évek megszilárdította a „kulturális fordulatot”, vagy más kifejezéssel élve a „várospolitikák kulturalizálódását” (Montalto 2021), és az ezredforduló, de még inkább 2008-as pénzügyi válság óta központi helyet foglalnak el a városrehabilitációról szóló tudományos és szakpolitikai diskurzusokban (Miles, Paddison 2005). Ezek közül a legnagyobb népszerűsége Charles Landry (2000) „kreatív város” és Richard Florida (2002) „kreatív osztály” koncepciója tett szert. Habár a közvélemény kezdetben nagy lelkesedéssel fogadta ezen elméleteket, a szakirodalom hamar számos kritikával illetve azokat elitista szemléletűk (Peck 2005; Wilson, Keil 2008), illetve a társadalmi egyenlőtlenségek fokozása miatt (Ley 1996, 2003; Zukin, 1989). Ezen elméletekben a kultúra kifejezése mintegy erőforrássá vált: Zukin (1989) már idejekorán figyelmeztetett a kultúra által vezérelt politikák kapitalista hátterére és üzleti szemléletére, Yudice (2003) szerint a fogalom pozicionálása lehetővé tette, hogy eszközként használják a városi problémák megoldására, Ward (2002) pedig kimutatta, hogy a „kultúra” szó szerepeltetése pozitív hatással van a társadalom reakciójára. A kritikákat két nagy csoportra oszthatjuk az előzőekben említettekkel összhangban: a szerzők egy része magát a kreatív osztály létezését vonja kétségbe, amely a felsőközéposztály privilegizált életmódjából von le következtetéseket a többi osztályra nézve. További szerzők a Florida-féle elmélet nyomvonalán kialakított kreatív város-politikák természetét bírálják, amelyek szerintük elősegítik a dzsentifikációt és a városi terek homogenizálását, illetve mélyítik a társadalmi szakadékokat. Stern és Seifert (2010) hangzatos kijelentésével élve a kultúra ugyan újjáélesztheti a városi gazdaságokat, de nem úgy, hogy „fényes burkolatot helyezünk az omladozó pusztulás fölé” (Stern, Seifert 2010, 1.).

Glaeser (2004) szerint Florida 3T-modellje (*technology, talent, tolerance*) nem magyarázza a kreatívok lakóhelyválasztási preferenciáit; azokat egy 3S-modellnek (*sun, skills and sprawl*) felelteti meg, hiszen „a legtöbb kreatív ember azt szereti, amit a legtöbb jómódú ember: a nagy külvárosi területeket, ahonnan könnyű autóval ingázni, biztonságosak az utcák, jók az iskolák és alacsonyak az adók” (Glaeser 2004, 2., idézi Peck 2005). Glaeser állítja, hogy empirikus vizsgálatai szerint a „bohém” hatásnak semmi köze az amerikai nagyvárosok sikerességéhez, és az leginkább a humántőke mennyiségében keresendő. Malanga (2004) állítja, hogy a foglalkoztatás vagy a népességnövekedés szempontjából leginkább növekvő városok nem az úgynevezett „kreatív fővárosok”, mint például San Francisco vagy New York, hanem az alacsony adókkal rendelkező, vállalkozóbarát városok, mint Las Vegas és Memphis – amelyek állítólag a kreativitási verseny vesztesei. Egy jól működő gazdasági struktúrában a sikerhez elengedhetetlen a középosztálybeli és az annál alacsonyabb státuszú munkahelyek megléte is, amelyeket a kreativitás-orientált modellek gyakran elhanyagolnak. Különösen visszas ez azon városok esetében, amelyek nagy hangsúlyt fektetnek a különböző élethelemségi rangsorokban való helyezkedésre, miközben alacsonyabb státuszú lakóik a dzsentrifikáció áldozatává válnak. Ez a fogyasztásorientált felfogás az új beköltözők igényeire szabja a városrészt, a társadalmi szakadékokat növelve. A város hagyományos szövetétől idegen, mesterségesen megteremtett városnegyedek „loft és cappuccino csillogása” (Vivant 2010, 109.) valójában nem kulturális, hanem pusztán piaci alapokon nyugszik. A művészek csoportjaihoz társított „bohém” miliőt gyakran próbálják reprodukálni marginális városi terekben, ezzel a tömegeket a fogyasztás irányába orientálják (Zukin, 1995), így kommercializálják (Quinn 2010). Így az új terek az alulról szerveződő, valóban kultúravezérelt mozgalmak által létrehozott tereket bocsátják áruba; a lakosságcsere során pedig pénzügyileg egyre tehetősebb, kulturálisan viszont egyre szegényebb emberek költöznek a környékre (Ley 2003).

Az elméletek már idejekorán számos kritikával szembesültek, amelyek aztán a 2008-as válság után szaporodtak meg igazán, amikor is egyre többen kezdtek el felszólalni a multinacionális vállalatok befolyása, a városi tér árucikké válása és az ingatlanspekuláció ellen (Grodach 2017). A demokrácia megreformálására, a közvetlenebb állampolgári irányításra, a döntéshozatalba való beleszólásra és a városi terek újraértelmezésére törekvő mozgalmak tevékenységei nem csak a közéletben, de a szakirodalomban is nagy hullámokat keltettek: a 2010-es években számos új narratíva jelent meg egymással összefüggésben és gyakran átfedésben. Tapasztalataim szerint a mai napig nem maradéktalanul tisztázott ezek egymáshoz való viszonya, és a fogalmak gyakran egymással felcserélhető szövegkörnyezetekben is előfordulhatnak. Ilyen például a taktikai vagy gerilla urbanizmus (Mould 2014; Lydon, Garcia 2015), DIY (*do-it-yourself*) urbanizmus (Iveson 2013; Finn 2014; Talen 2015), platform-urbanizmus (Leszczynski 2020), újabban pedig az új municipalizmus (Russell 2019; Thompson 2021). Ezen megmozdulások egyfajta válaszreakcióként értelmezhetők a felülről vezérelt neoliberális városfej-

lesztés következményeire, és kísérletként a városi tér demokratizálására. Közös bennük, hogy követőik nem várják meg a hatóságok beavatkozását vagy jóváhagyását, és közvetlenül a lakosok részvételével hoznak létre új funkciókat vagy oldanak meg problémákat a városi térben. Ezen gyakorlatok a kis lépték ellenére hosszú távon jelentős hatást érhetnek el a társadalmi egyenlőtlenségek elleni küzdelemben, érdekeltté tehetik a lakosságot a részvételben, ezzel javítva a társadalmi kohéziót és a helyi demokrácia működését.

Az államszocialista évtizedek öröksége – például az eltérő városfejlődési mintázatok, a társadalmi önszerveződés alacsony szintje vagy a közterek alulhasznátsága – okán fontos kitérni az elméletek kelet-közép-európai sajátosságaira is. Mivel a rendszerváltozás előtti rezsimek nem adtak lehetőséget az állampolgárok döntéshozásban való részvételére, 1989 után nehezen eresztett táptalajt az önszerveződés kultúrája (Csanádi, Csizmady, Kőszeghy 2010). Az Európai Unióhoz való csatlakozás ugyan elősegítette a társadalmi egyeztetések keretrendszerének kialakítását (Bródy 2022), de ekkoriban a valódi együttműködések meglehetősen kezdetlegesek voltak. A 2000-es években a leromlott városrészek felújítása főképp a magánbefektetők és a vállalkozók hatásköre volt: a kiforratlan szemléletben azonban a dzsentrifikáció és városfejlesztés fogalmai között nem rajzolódott ki éles határ (Keresztély, Scott 2012), így a kirekesztés kezelése sem kapott érdemi figyelmet. Az ezredforduló után tapasztalt kultúravezérelt városmegújítási programok a mainstream szakpolitikák kereteibe illenek: Belső-Erzsébetváros épületeinek felújításával és foghíjtelkeinek beépítésével olyan negyedek szerettek volna létrehozni, amely presztízsből felzárkózik az V. kerülethez, növelve ezzel a city területét (Csanádi et al. 2006), azonban a romkocsmák fellendülése (Lugosi et al. 2010) és későbbi kommercializációja a tervet keresztbe húzta. Hasonló történetekről számol be Pixová, aki szerint Prágában „a nem-mainstream kulturális vagy kreatív kezdeményezések bizonytalan helyzetben vannak, a belvárosi tér kisajátítása, kizorítása és megsemmisítése miatt” (Pixová 2013, 222., idézi Czirfusz 2017). Egy másik releváns példa a Magdolna-negyed Program, ami Józsefváros egy marginális részének rehabilitációját célozta meg. Ez a program már a kétezres években a lakosság részvételére és a helyi közösségek bevonására épített; és habár jelentős sikereket ért el a közterek revitalizálása és a társadalmi kohézió erősítése terén, ugyanakkor kritikák érték amiatt, hogy a helyi lakosok egy része ezzel együtt is kiszorult a területről az ingatlanárak növekedése miatt (Kovács, Szirmai 2006). A 2008-as válság után tovább fokozódott a lakossági érdeklődés a helyi ügyek iránt; számos új városi mozgalom és aktivista csoport jelent meg a nyilvánosságban, amelyek a döntéshozás átláthatóságát és elszámoltathatóságát kívánták növelni. Jacobsson és Korolczuk (2020) szerint ezen mozgalmak önmeghatározása egyaránt fakad a demokráciadeficit, autoriter hatalmak és a neoliberalizmus kritikájából. Hazánkban is számos új aktivista mozgalom (A Város Mindenkié, Utcáról Lakásba Egyesület) és civil szervezet (Város és Folyó Egyesület, K-Monitor) jelent meg ek-

koriban, amelyek a döntéshozás átláthatóságát és elszámoltathatóságát kívánták növelni. Emellett egyre több helyi önkormányzat ismerte fel a civilek bevonásának szükségességét, és a hozzáállásban bekövetkezett változás nyomán a helyiek javaslatait már nem zavaró tényezőként, hanem támaszkodási pontként kezdték el kezelni (Pintér, Merényi 2021).

A társadalmi bevonás

A városi tér átalakítására irányuló, felülről vezérelt és alulról szerveződő kezdeményezések úgy tudnak hatékonyan működni, ha egymást kiegészítve és nem kioltva kapcsolódnak össze. Az alulról szerveződő mozgalmak új alternatívákat kínálnak a városi kormányzás formáira, a helyi önkormányzatok pedig megfelelő keretbe tudják foglalni azokat. A két, látszólag ellentétes oldal közötti közös nevező a társadalmi részvétel. Az alulról építkező stratégiákat követő közösségek saját, gyakran szűkös erőforrásaikra támaszkodva próbálják megvalósítani céljait, míg a felülről vezérelt önkormányzati és fejlesztői prioritásoknak a hatékonyság érdekében nagy szüksége van a helyiek visszajelzésére. A kettő integrációja lehetőséget kínál arra, hogy a közösségek és az intézmények egymást erősítve hozzanak létre (társadalmilag) fenntartható és igazságos városi tereket. Az imént említett új típusú mozgalmak demokratizáló törekvései hatékonyan intézményesülhetnek abban az esetben, ha megfelelően használjuk a részvételiségi eszköztárat; de fontos, hogy a bevonás csak akkor ér valójában célt, ha annak nem csupán a már létező beavatkozások legitimációja a célja. Mivel a kutatás elsődleges célja a participatív eszközök lehetőségeinek azonosítása, és a mozgalmak bemutatása a cikk terjedelmi korlátain túlmutatna, ezért ezeket nem tárgyalom részletekbe menően; viszont a városi tér demokratizálására irányuló törekvések jelen kutatást is áthatják. A társadalmi bevonás nemcsak eszköz, hanem közös cél is, amely – helyesen használva – képes áthidalni az eltérő megközelítések közötti szakadékokat.

Fővárosi mintaterületről lévén szó, a *társadalmi bevonás* meghatározásához elsősorban a Fővárosi Önkormányzat által 2018-ban készített társadalmi bevonásról szóló kézikönyvét hívom segítségül. A dokumentum szerint „társadalmi bevonás alatt a helyi közösség tagjai számára a város fejlődését érintő ügyek alakításába való beleszólás, részvétel lehetőségének biztosítását értjük. A bevonás vonatkozhat az érintettek tervezésben és döntéshozatalban való részvételére, de akár a városfejlesztési beavatkozások megvalósításába, sőt fenntartásába való érdemi bekapcsolódásra. A társadalmi bevonás egy széles jelentésspektrumot fed le a felületes párbeszédet jelentő társadalmasítástól az interaktív közösségi tervezésen keresztül a civil megvalósításig” (Horváth et al. 2018, 14). A kézikönyv különbséget tesz a *bevonás*, a *részvétel* és a *közösségi tervezés* fogalmai között, amelyek gyakran egymás szinonimájaként kerülnek felhasználásra a közbeszédben. A

részvétel már egy mélyrehatóbb együttműködést feltételez, a közösségi tervezés pedig az együttműködések legszűkebb körét, legmagasabb hatékonysági fokát jelzi. A kifejezések egymáshoz való viszonya a nemzetközi szakirodalomban sem teljesen tisztázott (Hillier 2010), abban viszont egyetértenek a szerzők, hogy a tervezés ma már bőven túlmutat a fejlesztők munkáján, és ezzel együtt a fejlesztők pozíciójának klasszikus alá-fölérendeltségi felfogásán (Thorpe 2017).

1. ábra: A részvételi létra szintjei
Steps of the participatory ladder

A részvétel típusa és szintje							A részvétel minősége
Ellenőrzés							Felhatalmazás, proaktív részvétel
Delegálás							Felhatalmazás, proaktív részvétel
Partnerség							Felhatalmazás, proaktív részvétel
Kiengesztelés							Felületes, jelképes reaktív részvétel
Konzultáció							Felületes, jelképes reaktív részvétel
Tájékoztatás							Felületes, jelképes reaktív részvétel
Kezelés (terápia)							Nincs valódi részvétel
Manipuláció							Nincs valódi részvétel

Forrás: Horváth et al. (2018)

A társadalmi részvétel szintjeit vizsgálva megkerülhetetlen Arnstein (1969) részvételi létrája (lásd Thorpe 2017; Horváth et al. 2018; Bródy 2022 írásait), amely nyolc lépcsőn keresztül ábrázolja a bevonás szintjeit a részvétel hiányától a teljes részvételeig (1. ábra). A képzeletbeli létra alsó fokainak (manipuláció, kezelés) célja csupán a társadalmi támogatottság kiépítése, érdemi együttműködés nélkül. Mi több, a döntéshozók ez esetben kifejezetten kerülnek a valódi párbeszédet, így a lakosságnak kevés a befolyása a városmegújítási folyamatokra nézve. A létra középső fokai (tájékoztatás, konzultáció, kiengesztelés) a hatalmi viszonyokat ugyan nem változtatják meg, de már magasabb szintű kooperációt eredményezhetnek. A hazai jogszabályokban leginkább ez a szint jelenik meg, mint a tervezők minimális kötelezettsége. Ez csak felszínes részvételeként értékelhető, mivel a döntéshozatal nincs megosztva a helyi érdekeltek és a döntéshozók között. A legfelső szintek (partnerség, delegálás, ellenőrzés) képesek megteremteni a teljes részvételeket: ezen esetekben a hatalom birtokosai azonos szinten kezelik az érintetteket, és a döntéshozatal és a felelősség is érdemben megosztásra kerül. Érdemi részvételeiről a három legmagasabb szinten beszélhetünk, oda azonban a hivatali rendszerek korlátai miatt nehéz eljutni – hazánkban nem is tudunk erre

példát mondani. Arnstein létrája szemléletesen mutatja be, hogy a bevonás szintjei hogyan határozzák meg az érintettek szerepét és a hatalmi viszonyokat. Az érdemi részvétel elérése azonban nemcsak nemzetközi szinten jelent kihívást, hanem hazánkban is; bár Magyarországon kevés példa van a létra legfelső fokait elérő folyamatokra, a részvétel kérdése egyre hangsúlyosabbá vált a hazai szakirodalomban is. Számos hazai szerző tollából született írás a részvétel módszereiről és feltételeiről (Reisinger 2010), az önkormányzati-civil együttműködések és partnerségi viszonyok alakulásáról (Csegény, Kákai 2001; Bullain, Csanády 2008), a kétezres évek programjainak társadalmasításáról (Kovács, Szirmai 2006; Alföldi, Czeglédy, Horváth 2007) és a 2020-as évek perspektíváiról (Bródy 2022; Tuza, Kovács 2024).

Ahogy a bevezetőben is említettem, szükségesnek tartom röviden kitérni a részvételi eszközök kritikáira is. Először is, a szakirodalomban jól dokumentált, hogy nehézségekbe ütközik az úgynevezett „nehezen elérhető” csoportok (például mélyszegénységben élők, idősek, internetkapcsolattal vagy mobiltelefonnal nem rendelkezők) bevonása a folyamatba (Albrechts 2002; Innes, Booher 2004; Lowndes, Prachett, Stoker 2001). Ezen túlmenően a részvételi események során megvalósult párbeszéd sem feltétlen mindig kiegyenlített: az eszmecserék és érvelések természete okán a középosztály tagjai gyakran felülreprezentáltak (Bond, Thompson-Fawcett 2007). A részvételi tervezés során szervezett események gyakran elfedik, hogy az alacsonyabb státuszú csoportok életvitele mennyire különbözhet a hegemon, középosztálybeli „ideális polgártól”, és előfordul, hogy a szereplők nem kapják meg az egyenlő tiszteletet (Bond 2002). Szintén gyakran előfordul, hogy a részvételi folyamatokat a már meglévő beruházások legitimálására használják (Pintér, Merényi 2021), és a már eleve túlterhelt hivatalok számára a részvétel idő- és erőforrásigénye további akadályokat jelenthet (Cooke, Kothari 2001). A folyamatot elemezve továbbá kirajzolódik egy látszólag feloldhatatlan ellentmondás: habár az érintett csoportok, szervezetek kritikusan reagálnak az állam feladataira, ugyanakkor az állami támogatások és szabályozás rendszerének kiszolgáltatva működnek (Bródy 2022). Mindezen kritikák rávilágítanak arra, hogy a részvételi eszközök alkalmazása önmagában nem garantálja a demokratikusabb és igazságosabb tervezési folyamatokat, ezért elengedhetetlen, hogy a részvétel gyakorlatát folyamatos reflexió és a helyi kontextusra szabott fejlesztések kísérik.

Ezzel együtt a társadalmi bevonás lehetővé teszi, hogy másképp gondolkodjunk a kortárs városfejlesztési folyamatokról (Thorpe 2017). A hatékony részvételhez mindenképp fel kell tennünk a kérdéseket: kik képesek és jogosultak részt venni, és hogyan? Mi motiválja a részvételüket? Hogyan működnek együtt a résztvevők? Milyen hatást gyakorolnak a folyamatok helyi intézményrendszerre? Bármilyen megközelítést alkalmazzanak is, a helyi önkormányzatoknak biztosítaniuk kell a társadalmi bevonás megteremtéséhez szükséges körülményeket (Bond, Thompson-Fawcett 2007). Nemcsak eszközként kell gondolkodnunk erről,

hanem mint a demokratikus városfejlesztés alapvető feltételeként. Az érintettek aktív részvétele olyan új perspektívákat és megoldásokat hozhat a felszínre, amelyek a hagyományos, felülről vezérelt megközelítésekben hiányoznak. Ugyanakkor a valódi bevonás megköveteli, hogy a döntéshozók ne csak „a kirakatban” legyenek nyitottak a párbeszédre, hanem készek legyenek hatalmuk egy részét megosztani. A társadalmi bevonás sikere végső soron azon múlik, hogy a fejlesztők képesek-e valódi, egyenrangú partnerséget kialakítani a lakossággal, és olyan intézményi környezetet teremteni, amely lehetőséget ad a közösségek számára egy saját narratíva megfogalmazására és megvalósítására a városi térben.

A Margit-negyed születése: esettanulmány

A Margit-negyed program Budapest II. kerületi önkormányzatának városfejlesztési kezdeményezése, amely 2020 tavaszán indult azzal a céllal, hogy a Margit körút és környéke kulturálisan, társadalmilag és gazdaságilag is megújuljon. A program megvalósítása során az önkormányzat a társadalmi bevonás eszközeit egy önkormányzati képviselőkből, külsős szakértőkből, valamint aktivistákból álló szerven, a Margit-negyed Döntéselőkészítő Testületen keresztül alkalmazza. A program célja, hogy az utóbbi évtizedekben folyamatosan romló állapotú Margit körutat megtöltse kulturális és közösségi szolgáltatásokkal, ezáltal fellendítse a gyalogosforgalmat és a közösségi életet a környéken. Ennek megfelelően a projekt fő pillérei döntően soft elemekből állnak, de a hosszú távú célok között szerepel a jelentős történelmi örökséget képviselő homlokzatok rendezése, a körút infrastrukturális fejlesztése, a környező utcák gyalogos- és kerékpárbarátabbá tétele. A program indulása egybeesett a COVID-járvány kitörésével, és az azt követő kedvezőtlen gazdasági helyzet tovább nehezítette a beavatkozások elindítását; így az alacsony költségvetésű, kis léptékű programelemek túlsúlya nemcsak tudatos döntés, hanem némiképp kényszer szülte vállalkozás is volt. A széleskörű szakértői bevonás következtében egy olyan gyakorlat rajzolódik ki, amely sikeresen alkalmazva jó esettanulmányként szolgálhat a jövőbeli kultúra- és közösségvezérelt fejlesztések számára Budapesten.

Kutatásmódszertan

A kutatás fő módszere a II. kerület önkormányzati szakértőivel és tisztviselőivel, a Margit-negyed Döntéselőkészítő Testület (MNDTT) tagjaival, a programban szereplő ingatlanok tulajdonosaival, helyi vállalkozókkal, civil szervezetek vezetőivel, külsős szakértőkkel, valamint aktivistákkal folytatott félig strukturált interjúk voltak. 2023. december 11. és 2024. július 9. között tizenhat szakember válaszát rögzítettem nagyjából egy-másfél óra terjedelemben (1. táblázat).

1. táblázat: A kutatás során készített interjúk
Interviews conducted during the research

Interjú sorszáma	Interjú időpontja	Interjúalany pozíciója
#1	2023. december 11.	külsős szakértő
#2	2023. december 21.	Margit-negyedes bérlő
#3	2024. január 23.	kulturális vállalkozó
#4	2024. február 5.	kulturális vállalkozó
#5	2024. február 5.	kulturális vállalkozó
#6	2024. február 5.	kulturális vállalkozó
#7	2024. február 23.	külsős szakértő
#8	2024. február 26.	külsős szakértő
#9	2024. március 13.	külsős szakértő
#10	2024. április 16.	MNDTT-tag
#11	2024. április 17.	MNDTT-tag
#12	2024. május 10.	MNDTT-tag
#13	2024. május 21.	aktivista
#14	2024. május 28.	Margit-negyedes bérlő
#15	2024. június 4.	MNDTT-tag
#16	2024. július 9.	MNDTT-tag

Forrás: a szerző szerkesztése

Emellett a helyszínbéjárás elengedhetetlen volt a negyed pontos ismeretéhez, habár az önkormányzat nem jelölt ki egzakt határokat a projektnek (lévén nem egy jogi értelemben vett városrészről, hanem egy városmarketing-eszközzel szó). Az interjúk során az MNDTT valamennyi tagját és számos civilt is sikerült megszólaltatnom; ez szilárd alapot nyújtott a program empirikus elemzésére mind az önkormányzat, mind a lakosság oldalát tekintve. Az alanyok által elmondott információk és személyes történetek, vélemények rávilágítottak a civil-önkormányzati kapcsolatok dinamikus és kihívásokkal teli természetére, valamint a program újszerű megközelítésére, amely keretében egy hazánkban még nem tapasztalt együttműködést építettek ki az érdekelt felek. Kérdéseim során kitértem a program létrejöttét előidéző körülményekre, a projektet övező jogi keretekre, az operatív megvalósítás részleteire és kihívásaira, a társadalmi részvétel szintjére, a civilek szerepére, valamint a különböző érintettek álláspontjára, beleértve az együttműködés dinamikáját és a jövőbeni lépésekre vonatkozó elképzeléseiket is. A beszélgetések fókusza személyenként és titulusonként változott: a külsős szakértőkkel generálisabb interjúkat folytattam arról, hogyan látják a hazai városfejlesztés jelenkori és jövőbeli fejlődésének irányát, tekintettel a fentebb ismertetett folyamatokra és az egyre fokozódó klímaváltozás okozta kihívásokra. Az önkormányzat tisztviselői részletesen bemutatták a célkitűzéseket, a megvaló-

sítás lépéseit, a felmerült kihívásokat és az eddig elért eredményeket. A civilekkel, aktivistákkal és helyi vállalkozókkal folytatott beszélgetésekben kitértünk a társadalmi bevonás módjaira és a helyiek esetleges aggodalmaira, valamint beszámoltak az önkormányzat által folytatott kommunikáció és az átláthatóság minőségéről. A továbbiakban megkísérlem összegezni az interjúkból levont tapasztalatokat.

A program bemutatása

A Margit-negyed egy Budapest II. kerületében található, nem pontosan lehatárolt terület, amelyet nagy vonalakban a Margit körút, a Bem rakpart, a Csalogány utca és a Széllkapu Park határol. A területnek nem véletlenül nincsenek egzakt határai: a tervezők úgy vélték, hogy a kulturális projekt, amit a területen kívánnak megvalósítani, ne ütközzék mesterséges határokba, így a körútból kiágazó utcák között nem tettek különbséget. Az önkormányzat emberei is elismerték, hogy a projekt honlapján fellelhető térkép is inkább egy vizuális elem, semmint pontos szabályozás (2. ábra). A körút és környéke a rendszerváltozás után jelentős hanyatláson ment keresztül, amelynek számos, egymással összefüggő tényezője volt.

2. ábra: a Margit-negyed térképe
Map of the Margit Quarter

Forrás: margitnegyed.hu

Ahogy a Bartók-negyed esetében (Tuza 2024) az Allee, a Margit körúton a Mammut bevásárlóközpont megnyitása okozott gondot a helyi kiskereskedelemnek: a funkció elszívása következtében a körüti kisboltok többsége bezárásra kényszerült. A helyzetet tovább rontja, hogy ezen a szakaszon a legnagyobb a távolság a 4-6-os villamos két megállója között (csaknem 800 méter), így a terület jelenlegi formájában kevésbé alkalmas a sétálásra. Egy árnyaltabb, kevésbé látványos probléma, hogy a rendszerváltozás utáni privatizáció során a lakások túlnyomó része magánkézbe került, sok esetben azonban elégtelen műszaki állapotban, és az ingatlanok állapota az új tulajdonosok forráshiánya miatt folyamatosan romlott. A körút az 1990-es évektől kezdve egyre inkább kiürült és elvesztette korábbi presztízsét.

Az önkormányzat már évtizedek óta küzdött a problémával, amikor 2020-ban új stratégiát fogalmazott meg a terület revitalizálására és kultúravezérelt fejlesztésére. A megvalósítást ugyan elodázta a COVID-járvány, illetve tovább nehezítették a veszélyhelyzet okozta pénzügyi megszorítások, de az elmúlt években hosszas tervezést követően valóban testet öltött a program. Az önkormányzat három pillért határozott meg fő célként: a profilváltást, a gyalogosforgalom visszacsbátítását és az ingatlanok infrastrukturális, illetve műszaki szempontú rendbehozását, különös tekintettel a műemlékvédelemre. Az önkormányzat azt reméli, hogy az első pillér lényegében magával hozza a másodikat, és a közösségi és kulturális funkciók betelepítésével ismét felélénkül a gyalogosforgalom a körúton. Ez annál is inkább áhított cél, hiszen a korlátozott források miatt a harmadik pillér a projekt egy következő fázisában valósulhat meg. A profilváltás ösztönzésében alkalmazott fő eszköz – szintén a Bartók-negyedben látottakhoz hasonlóan – az önkormányzati ingatlanok kedvezményes bérleti díjjal történő kiadása volt, ahol előnyben részesítették a kulturális és közösségi funkciót létrehozó helyeket. Így hozhatott létre fizikai teret számos társadalmi szervezet (például a Habitat For Humanity és a Greenpeace), nyílhatott közösségi tér (például a Permanens Vakáció és a Dante Közösségi Ház), galéria (például a Szerkesztőség és a Képező), valamint további magas színvonalú szolgáltatások (például fodrászüzlet, élelmiszerüzlet). A kulturális és közösségi funkciók megtelepítése persze nem tájidegen, hiszen már régóta működnek itt olyan nagy múltú intézmények, mint például a Jurányi Ház vagy a Bem Mozi, és nemrég a Margit körúton lelt új otthonra a budapesti underground elektronikus zene meghatározó intézménye, a Tilos Rádió is. Emellett olyan szereplők is megjelentek, akik bár nem Margit-negyedes ingatlanban kaptak helyet, de tovább erősítik a születőben lévő negyed profilját, mint a Manyi Kulturális Műhely vagy a Beat On The Brat lemezbolt.

„A fő nehézség az volt, hogy soktényezős problémára soktényezős és interdiszciplináris megoldást kellett találni. Mindezt úgy, hogy ne kerüljön nagyon sok pénzbe, mert azért sok pénzből könnyű nagyot gurítani. Más kérdés, hogy az se mindenkinek sikerül. (...) Ilyen szempontból azt mondom, hogy ár-érték arányban zseniális volt a Margit-negyed.” (#15)

A társadalmi részvétel szempontjából az MNDDT működésének vizsgálata kiemelten fontos. A fővárosban az elmúlt években egyre több önkormányzatban jelentek meg részvételi vagy közösségi irodák, ezzel internalizálva az alulról szerveződő csoportok munkáit. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szervezeti forma típusa nem feltétlen függ a sikerességtől, a bevonást több konstrukcióban is meg lehet szervezni. A II. kerületi önkormányzat a Testületen keresztül igyekszik megvalósítani ezt, a döntéshozást tovább szilárdítva pedig 2024 őszén létrehozták a Margit-negyed Osztályt, ami egy, az önkormányzaton belül elkülönített, csak a Margit-negyed ügyeivel foglalkozó szervezeti egység. Az Osztály a hivatali ügyintézés során felmerülő korábbi nehézségeket hivatott kezelni, a Testület által előkészített döntéseket pedig az önkormányzati szakemberek szerint az esetek túlnyomó részében elfogadják. Az interjúkból levont tapasztalataim szerint a Testület munkája arnsteini létrán a hatodik, partnerségi szintnek felel meg, hiszen a testület munkája nyomán az önkormányzat valóban megosztja a felelősséget és a hatalmat, valamint a szakértői bázison keresztül proaktív részvételt biztosít. Ettől függetlenül a módszer nem garantálta a teljes lakosság reprezentatív bevonását, így a döntések társadalmi legitimációjának pontos mértéke ebből nem derül ki. Feltételezhető persze, hogy a lakosság nagy része üdvözli a beavatkozásokat – hiszen látható ellenállás nem bontakozott ki közöttük –, de ennek pontos megállapítását a tágabb lakosságra fókuszáló empirikus kutatás szolgálná a későbbiekben. Mindazonáltal a Testület szakértői bizakodóan tekintenek a jövőbe:

„Én azt gondolom, hogy 2025 lesz ez egy átütő és nagyon látványos áttörése a Margit-negyednek. Addigra még hat-nyolc, nagy üvegportállal rendelkező ingatlanban fognak megjelenni újabb és újabb szolgáltatások csak a körúton. A külső szemlélők számára szerintem 2024 őszén, év végén, de legkésőbb 2025-ben szerintem ez már nagyon látványos lesz.” (#16)

Rátérve a kulturális szereplőkre, a megkérdezettek többségében elégedettek a projekt eddigi eredményeivel és a bevonás mértékével. Pozitívan értékelték, hogy a projekt során kiemelt figyelmet fordítanak a helyi identitás megerősítésére, valamint a művészeti és kreatív iparágak bevonására, és szerintük ezek az elemek hatékonyan erősítik a helyi közösségek kohézióját. Ettől függetlenül megemlítik, hogy nem állnak közvetlen kapcsolatban az önkormányzattal, így az alkalmi egyeztetéseken túl nem vesznek részt a program alakításában. Mivel napjainkban egyre több kihívással szembesülnek a független kulturális szervezetek, és folyamatosan szűkül a szabad terek köre, a kulturális szereplők kénytelenek több szolgáltatást is létrehozni egymással párhuzamosan.

„Nyilván színház a fő profil, de azért van itt könyvtár, olvasósarok... alkalmas a hely arra, hogy koncert, kiállítás, klubesemény legyen... otthonra találhat például a tudományos beszélgetés, a slam poetry, a hiphop, a jóga

meg a breakdance is. (...) Adott esetben még úgy is jobb volt ez a folyamat, hogy azt se tudtuk, hogy ez létrejön-e vagy sem. De azt éreztük, hogy még belebukni is érdekesebb, mint semmit sem csinálni”. (#14)

Habár a kulturális és közösségi szemléletű törekvések valóban embersége-sebbek a pusztán piaci alapú fejlesztéseknél, a dzsentrifikáció így sem elkerülhet-ő. Néhány interjúalanyom aggodalmát fejezte ki a területen várható árszín-vonal-emelkedéssel kapcsolatban, különös tekintettel az idősebb és alacsonyabb jövedelmű lakosságra. A kerület jelenlegi helyzetét néhány ellentmondás övezi: habár itt az egyik legmagasabb az egy főre jutó GDP értéke az országban, a be-szélgetőpartnerek arról számoltak be, hogy az emberek mentális térképén a ke-rület némiképp hibásan szerepel egyöntetűen jómódú környékként, és nagy eltérések vannak a városrészek között; és ezek között nem a Margit körút és kör-nyéke képviseli a legmagasabb státuszt. Beszámolók szerint különösen az idősebb korú lakosság körében szül aggodalmakat a terület potenciális felértékelődése. Ennek eredményeként a terület felújításával járó társadalmi átalakulás fontos kérdéseket vet fel. Habár a projekt céljai között szerepel a közösségi terek és szol-gáltatások elérhetőségének biztosítása, ez önmagában nem nyújt garanciát arra, hogy az eredeti lakosság hosszú távon is a területen maradjon. Az idősebb la-kosok és az alacsony jövedelmű csoportok különösen veszélyeztetett helyzetben vannak, mivel a növekvő költségek és a piaci nyomás hatására sokuknak el kell hagyniuk a környéket. Az MNDTT szakértői közül többen úgy vélekedtek, hogy a dzsentrifikáció által okozott kényszerű lakosságcsere nem ideális, viszont egy bi-zonyos szintig elkerülhetetlen; a fejlesztések okvetlenül árszínvonal- és státusz-emelkedést hoznak majd. Megjegyzik, hogy a dzsentrifikáció a program elke-rülhetetlen velejárója, de ha ez a környéken rendezettséget és pénzügyileg stabil lakosságot eredményez, akkor a folyamat akár kívánatosnak is tekinthető. Mind-azonáltal a dzsentrifikáció általi fenyegetettség valós aggodalmat szül a lakosság egy részében, ezért ezek kezelésére különös figyelmet kell fordítani a helyi közös-ségek fenntarthatósága érdekében, különös tekintettel a szociális és lakhatási szempontokra.

A kulturális és kreatív szereplők előtérbe helyezése kétségtelenül hozzájárul a városrész egyedi arculatának és vonzerejének erősítéséhez, ugyanakkor fennáll annak a veszélye, hogy az hétköznapi lakosság igényei háttérbe szorulnak. Az ön-kormányzati szereplőkkel folytatott beszélgetések alapján úgy vélem, a program megvalósítói tudatában vannak ennek, és a kreatív szolgáltatások előnyben ré-szesítése nem jelenti az alapvető funkciók kiszorulását. Ez az aggodalom a lakos-ság széles köreibben fennáll: többen megkérdőjelezi, hogy a terület népszerűvé válásának lehet-e természetes határokat szabni, és nem csap-e át ez olyan hely-zetbe, mint amilyet például Belső-Erzsébetváros lakói tapasztaltak 2010 után. A „bulinegyedesezés” veszélyét a helyi kulturális vállalkozók egy része valóságos-nak tartja, ám a legtöbben nem igazán tartanak ettől, mondván, a körút forgalmi

helyzete egyfelől nem teszi lehetővé tömegjelenetek kialakulását, az önkormányzat pedig igyekszik szabályozni az elsődlegesen vendéglátással foglalkozó helyek számát. Továbbá az üzlethelyiségek kis mérete sem teszi lehetővé, hogy egyszerre több ezren tartózkodjanak a területen. Ezek mellett az önkormányzat is tett lépéseket a szcenárió elkerüléséért: *„Például a Margit körül 54-be, ha minden igaz, akkor a MEREK, a Mozgássérült Emberek Rehabilitációs Központja kerül majd. Oda lehetett volna borbárt is rakni, de úgy gondoltuk, hogy sokkal jobb, ha ez a probléma kikerül konkrétan a kirakatba.”* (#1)

Az interjúk lezárásaként a potenciális jövőbeni tervekről kérdeztem az alanyokat. Az üzlethelyiségek kiadása után az önkormányzati szakértők apróbb, de annál fontosabb dolgokat, a projekt finomhangolását célozzák meg: jogszabályi stratégiák készülnek a *pop-up* jellegű területhasznosításra, folyamatban van egy vállalkozói fórum létrehozása, tervezik a program jó gyakorlatainak disszeminálását, és szeretnének *public-private-partnership* együttműködéseket kialakítani a területen ingatlant birtokló magánszereplőkkel. Átfogó kulturális stratégia készül a kerület egészére nézve, és amennyiben a források engedik, sor kerülhet kulturális pályázatok létrehozására is. A helyiek szívesen látnák a kulturális programok jobb összehangolását, a közös kommunikáció színvonalának javítását, valamint a körüli épületek homlokzatainak felújítását. Igényként fogalmazták meg továbbá az önkormányzat digitalizációjának felgyorsítását, a folyamatok átláthatóságának és minőségének javítása okán. A dzsentifikáció ellen ható mechanizmusok kidolgozása elengedhetetlen a helyi közösség védelme érdekében: az önkormányzatnak a közeljövőben kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy a státusznövekedés ne járjon kényszerű lakosságcserevel, és a program hozadékait azok élvezhessék, akik jelenleg is a területen laktak.

Összességében a program jelenleg egy előremutató városfejlesztési beavatkozás, amely végrehajtói valós együttműködési szándékkal igyekeznek alkalmazni a társadalmi bevonás eszközeit. Erre egy formalizált megoldást választottak a Margit-negyed Döntéselőkészítő Testület képében, ahol a szakértői bázisra helyezték a hangsúlyt. Habár ezáltal a döntéshozatal civil pillére nem teljesen reprezentatív, és inkább a kulturális szolgáltatók érdekei kerültek előtérbe, amennyiben a fejlesztők nem tévesztik szem elől a lakosság hétköznapi igényeit, a Margit-negyed hasznos tapasztalatokkal szolgálhat a részvételi tervezés hazai gyakorlatához. A program hosszú távú hatásairól és sikeréről még nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, ám a szakértők szerint az igazán nagy fellendülés – amely már a laikusok számára is látványos lesz – 2025 tavaszán és nyarán várható. A helyi szereplők egy része optimistán látja a programot, de hosszú távú fenntarthatósága és társadalmi igazságossága továbbra is nyitott kérdés. A Margit-negyed sikere tehát nemcsak a jelenlegi tervek megvalósításán, hanem a helyi közösségek hosszú távú támogatásán és a társadalmi szempontok folyamatos érvényesítésén is múlik. *„Azért fontos a civilek bevonása és a lakossággal való közösséggé formálása a helyben élőknek, mert azáltal, hogyha valakit involválók a*

megvalósításba, a tervezésbe és a megvalósításba, akkor érdekeltté teszem az eredmények fenntartásában is.” (#15)

Konklúzió

Jelen tanulmány során a kultúravezérelt városfejlesztés és a társadalmi részvétel irodalmát állítottam szembe. A hagyományos szakirodalom kritikáján keresztül az újabb típusú részvételi politikák hatékonyabb és igazságosabb mivoltára igyekeztem rávilágítani. Ezután bemutattam a II. kerület társadalmi bevonásra épülő fejlesztése, a Margit-negyed program részleteit. A kutatás során végzett interjúk rávilágítottak a különböző szereplők motivációira, az ő szavaikon keresztül igyekeztem kézzelfoghatóvá tenni a területen zajló folyamatokat. Meglátásom szerint a program – hiányosságai ellenére – jó példát szolgáltat a kis léptékű, társadalmi bevonáson alapuló, kedvezőtlen pénzügyi környezetben végrehajtott fejlesztések számára. A szakértői előrejelzések szerint az elkövetkezendő években a Margit körút felfutása várható, így a program hatásainak felmérése a további években is vizsgálatra alkalmas lehet. A jó gyakorlatok disszeminálása az önkormányzat által is megfogalmazott igény; ezek nagy relevanciával bírhatnak akár a pesti Nagykörút tervezett revitalizációját is tekintve. Amennyiben beváltja a hozzá fűzött ígéreteket, a Margit-negyed a 21. századi, emberi léptékű, fenntartható és a helyi közösségekre épülő fejlesztési programok ékes példája lehet. Ehhez hasonló beavatkozásokkal növekedhet az önkormányzásba vetett bizalom, a közösségek minél magasabb szintű bevonása által pedig fontos lépéseket tehetünk a hatékonyabb részvételi demokrácia, a közösségek identitásának megőrzése és egy-szersmind az igazságosabb városfejlesztés felé.

Köszönetnyilvánítás

Hálásan köszönöm Szász Boglárkának az interjúk feldolgozása során nyújtott segítségét. Jelen kutatás az Új Nemzeti Kiválóság Program Felsőoktatási Doktori Hallgatói Kutatói Ösztöndíj (ÚNKP-23-3) keretében került finanszírozásra.

Irodalom

- Albrechts, L. (2002): The planning community reflects on enhancing public involvement: Views from academics and reflective practitioners. *Planning Theory and Research*, 3., 331–347. <https://doi.org/dcz9dh>
- Alföldi Gy., Czeglédi Á., Horváth D. (2007): Egy ébredő városrész – részvételi típusú városmegújítás Józsefvárosban. In: Kondor A. Cs., Egedy T. (szerk.): *Városfejlődés és városrehabilitáció*. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, 101–110.

- Arnstein, S. R. (1969): A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 4., 216–224. <https://doi.org/cvct7d>
- Bond, S., Thompson-Fawcett, M. (2007): Public participation and new urbanism: A conflicting agenda? *Planning Theory & Practice*, 4., 449–472. <https://doi.org/czkrnt>
- Bullain N., Csanády D. (2008): *Helyi érdek, helyi érték – Útmutató a helyi önkormányzatok és a civil szervezetek közötti együttműködések jogi és intézményes hátteréhez*. Ökotárs Alapítvány, h.n.
- Bródy L. S. (2022): Társadalmi részvétel a városfejlesztésben: Változó szerepek Budapest tereinek alakításában. *Tér és Társadalom*, 1., 82–99. <https://doi.org/nf36>
- Cooke, B., Kothari, U. (eds.) (2001): *Participation: The new tyranny?* Zed Books, London–New York
- Csanádi G., Csizmady A., Kőszeghy L., Tomay K. (2006): Belső-erzsébetvárosi rehabilitáció. *Tér és Társadalom*, 1., 73–92. <https://doi.org/p26x>
- Csanádi G., Csizmady A., Kőszeghy L. (2010): Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. *Tér és Társadalom*, 1., 15–36. <https://doi.org/p26w>
- Csegény P., Kákai L. (2001): *Köztes helyzet!? A civil szervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában az ezredforduló Magyarországon*. Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya, Budapest
- Czifrusz, M. (2017): Creativity and culture in reproducing uneven development across Central and Eastern Europe. In: Lux, G., Horváth, Gy. (Eds.): *The Routledge Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe*. Routledge, London <https://doi.org/gbf9>
- Evans, G. (2003): Hard-branding the Cultural City – From Prado to Prada. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2., 417–440. <https://doi.org/dv6pqc>
- Finn, D. (2014): DIY urbanism: Implications for cities. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 4., 381–398. <https://doi.org/gf6h4h>
- Florida, R. (2002): *The Rise of the Creative Class*. Basic Books, New York
- Grodach, C. (2017): Urban cultural policy and creative city making. *Cities*, 68., 82–91. <https://doi.org/gmm4vc>
- Glaeser, E. D. (2004): *Review of Richard Florida's The Rise of the Creative Class*. <https://www.creativeclass.org>
- Grant, J. L. (2022): “A difficult balancing act”: What planning involves. *Planning Theory & Practice*, 5., 724–740. <https://doi.org/p26z>
- Horváth D., Keresztes-Sipos A., Lukácsné G., Avar Z., Virág D. B., Hámori P. (2018): *Navigátor: Kézikönyv a társadalmi bevonáshoz*. Budapest Főváros Önkormányzata, Budapest
- Hillier, J. (2010): Introduction. In: Hillier, J., Healey, P. (Eds.): *The Ashgate Research Companion to Planning Theory: Conceptual Challenges for Spatial Planning*. Ashgate, Farnham & Burlington, VT, 1–34.
- Innes, J., Booher, D. (2004): Reframing public participation: Strategies for the 21st century. *Planning Theory & Practice*, 4., 419–436. <https://doi.org/cnpggq>
- Iveson, K. (2013): Cities within the city: Do-It-Yourself urbanism and the right to the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3., 941–956. <https://doi.org/gg36sd>
- Jacobs, J. (1961): *The Death and Life of Great American Cities*. Vintage Books, New York
- Jacobsson, K., Korolczuk, E. (2020): Mobilizing grassroots in the city: Lessons for civil society research in Central and Eastern Europe. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 33., 125–142. <https://doi.org/gjb9p7>
- Keresztély, K., Scott, J. W. (2012): Urban regeneration in the post-socialist context: Budapest and the search for a social dimension. *European Planning Studies*, 7., 1111–1134. <https://doi.org/gk7xrr>
- Kovács Z., Szirmai V. (2006): A városrehabilitációs beavatkozások és a térbeli társadalmi kirekesztés: A társadalmilag fenntartható városfejlődés budapesti lehetőségei. *Tér és Társadalom*, 1., 1–19. <https://doi.org/p262>
- Landry, C. (2000): *The Creative City. A Toolkit for Urban Innovators*. Earthscan Ltd, Stroud
- Lefebvre, H. (1974): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford
- Leszczynski, A. (2020): Glitchy vignettes of platform urbanism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2., 189–208. <https://doi.org/ggsfjw>
- Ley, D. (1996): *The New Middle Classes and the Remaking of the Central City*. Oxford University Press, Oxford

- Ley, D. (2003): Artists, aestheticisation and the field of gentrification. *Urban Studies*, 12., 2527–2544. <https://doi.org/d2wfxz>
- Lowndes, V., Pratchett, L., Stoker, G. (2001): Trends in public participation: Part 1 – Local government perspectives. *Public Administration*, 1., 205–222.
- Lugosi, P., Bell, D., Lugosi, K. (2010): Hospitality, culture and regeneration: Urban decay, entrepreneurship and the „ruin bars” of Budapest. *Urban Studies*, 14., 3079–3101. <https://doi.org/ft7j72>
- Lydon, M., Garcia, A. (2015): *Tactical Urbanism*. Island Press, Washington, DC
- Matovic, M., San Salvador Del Valle, R. (2020): On the creative city concept. *Journal of Cultural Management and Cultural Policy/Zeitschrift Für Kulturmanagement Und Kulturpolitik*, 1., 35–52. <https://doi.org/p263>
- Malanga, S. (2004): The curse of the creative class. *City Journal*, Winter, 36–45.
- Miles, S., Paddison, R. (2005): Introduction: The rise and rise of culture-led urban regeneration. *Urban Studies*, 5–6., 833–839. <https://doi.org/c2kd57>
- Montalto, V. (2021): *Cultura per lo Sviluppo Sostenibile: Misurare l'immisurabile?* Fondazione Unipolis, Bologna
- Mould, O. (2014): Tactical urbanism: The new vernacular of the creative city. *Geography Compass*, 8., 529–539. <https://doi.org/gfb5w7>
- Peck, J. (2005): Struggling with the creative class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 4., 740–770. <https://doi.org/dmtnr7>
- Pratt, A. (2008): Creative cities: The cultural industries and the creative class. *Geografiska Annaler: Series B Human Geography*, 2., 107–117. <https://doi.org/dv77p3>
- Quinn, B. (2010): Arts festivals, urban tourism and cultural policy. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure & Events*, 3., 264–279. <https://doi.org/dh9hxx>
- Pintér Á., Merényi M. (2021): *Birtokba vett helyi önkormányzás. Érdekérvényesítő csoportok és önkormányzatok együttműködése Magyarországon, Lengyelországban és Romániában*. K-Monitor Közhasznú Egyesület, Budapest
- Pixová, M. (2013): Spaces of alternative culture in Prague in a time of political-economic changes of the city. *Geografie*, 3., 222–242.
- Reisinger A. (2010): Civil szervezetek és a civil elit szerepe a társadalmi folyamatokban. *Tér és Társadalom*, 2., 107–119. <https://doi.org/p264>
- Russell, B.T. (2019): Beyond the local trap: New municipalism and the rise of the fearless cities. *Antipode*, 3., 989–1010. <https://doi.org/gk78wx>
- Scott, A. J. (2007): Capitalism and urbanization in a new key? The cognitive-cultural dimension. *Social Forces*, 4., 1465–1482. <https://doi.org/dktx5v>
- Stern, M., Seifert, S. (2010): Cultural clusters: The implications of cultural assets agglomeration for neighborhood revitalization. *Journal of Planning Education and Research*, 3., 262–279. <https://doi.org/cz4cfh>
- Talen, E. (2015): Do-it-Yourself urbanism: A history. *Journal of Planning History*, 2., 135–148. <https://doi.org/p266>
- Thompson, M. (2021): What's so new about New Municipalism? *Progress in Human Geography*, 2., 317–342. <https://doi.org/gg3gtb>
- Thorpe, A. (2017): Rethinking participation, rethinking planning. *Planning Theory & Practice*, 4., 566–582. <https://doi.org/gqxzdc>
- Tuza B. (2024): A kulturális gazdaság szerepe a Bartók-negyed kialakulásában és fejlődésében. *Tér és Társadalom*, 2., 130–147. <https://doi.org/p267>
- Tuza B., Kovács Z. (2024): A részvételi demokrácia kihívásai a városfejlesztésben: Budapesti tapasztalatok. *Civil Szemle*, 4., 133–150. <https://doi.org/p268>
- Vivant, E. (2010): The (re)making of Paris as a bohemian place? *Progress in Planning*, 3., 107–152. <https://doi.org/cvdm5b>
- Ward, D. (2002): The Guggenheim effect, cities reborn: The challenge of an urban renaissance, *The Guardian*, 30 October
- Wilson, D., Keil, R. (2008): The real creative class. *Social & Cultural Geography*, 8., 841–847. <https://doi.org/b3f3nk>

- Yudice, G. (2003): *The Expediency of Culture: Uses of Culture in the Global Era*. Duke University Press, Durham, NC <https://doi.org/p269>
- Zukin, S. (1989): *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*. Rutgers University Press, New Brunswick, NJ
- Zukin, S. (1995): *The Cultures of Cities*. Blackwell, Cambridge